

Már ebben a korai műben is megjelenik *valóság* és *nyilvános tér* egymásra utaltsága; csak az lehet valóságos, csak az tarthat számot általános elismertségre, ami nyilvánosan is hozzáférhető, mindenki által értelmezhető, megtekinthető. Amikor tehát valóságról beszélünk, tulajdonképpen a nyelvről beszélünk. Csak annak van valósága, igazán léte, jelentősége a számunkra, amit képesek vagyunk nyelvilag artikulálni, amiről képesek vagyunk beszélni, vitatkozni. Amire nincsen szavunk, az nem is létezik a számunkra. Ennek megfelelően annak, ami valóságra, történelmi valóságra akar szert tenni, annak a nyelvben is meg kell jelennie.

„Mert a világnak és a világban csak az marad meg, ami közölhető. Amit nem közölnek, ami nem közölhető, amit senkinek sem beszéltek el, és ami senkire sem tett hatást, az soha nem jut el a kor tudatához, jelentőség nélkül belesüllyed a meghatározatlan feledés tompa káoszába, és ismétlésre van kárhozthatva; megismétlődik, mivel noha valójában megtörtént, nem talált maradandó helyet a valóságban.” (153. old.)

Ennek a valóságformáló mechanizmusnak a vegytiszta formája természetesen a költészet.

„A költészet átváltoztatja az egyest, amiről szól, általánossá, mivel a nyelvet nem pusztán egy meghatározott tényállás közlésére használja, hanem a saját hazájává alakítja át. A nyelv megőriz, benne az ábrázolt dolog megmaradhat, tovább, mint a világ fennáll, tovább, mint ahogy a halandó ember képes erre.” (165. old.)

Az elemzésben azokat a fogalmakat, jellemzőket próbáltam kidomborítani, amelyeknek a későbbi főművekben központi szerep jut. A magyar olvasó kezébe kitűnő fordításban kerül Arendtnek ez a munkája: Bán Zoltán Andás nyelvi megoldásai bravúrosak. Egyvalamit azonban kifogásolhatunk: a lábjegyzetek teljes hiányát, pedig a jegyzetelés a pontos, alapos filológiai munka elengedhetetlen formai alapkövetelménye. Egyetlen magya-

ráló megjegyzést olvashatunk csak a fordítótól a 100. oldalon, máskülönben minden kérdésünkkel a kézikönyvekre vagy a Google-ra vagyunk utalva. Kár, hogy a magyar kötetbe nem került bele a német kiadás függeléke, egy kiadós válogatás Rahel Varnhagen levelezéséből, naplóbejegyzéseiből (Aus Rahels Briefen und Tagebüchern. In: *Rahel Varnhagen. Lebensgeschichte einer deutschen Jüdin aus der Romantik*. Piper Verlag, München, 1959. 213–281. old.) A könyv végén található életrajzi kronológia sem a német eredeti fordítása, hanem attól független összeállítás.

SZITÁS PÁL

Szegedi Péter: Riválisok

DEBRECEN FUTBALLTÁRSADALMA A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Korall Társadalomtörténeti Egyesület, 2014., 358 old., 3490 Ft

A Nagyerdei Stadion tavalyi avatásának apropójára született könyv maradéktalanul betartja az alcím ígérését, Szegedi Péter köteté bemutatja „Debrecen futballtársadalmát a két világháború között”. Ugyanakkor ennél többet is ad: elgondolkodtatja futballt szerető olvasóját arról, mi változott Magyarországon száz év alatt. Nem sok.

„A város vezetése nem tudott mit kezdeni a hatalmas építménnyel, a megnyitó ünnepi hangulatának elmúltával nyilvánvalóvá vált, a sportesemények nem fognak annyi embert vonzani, hogy akár csak félig megtöltsék a stadiont” – olvassuk a könyv 151. oldalán, s akár azt is hihetnénk, hogy a 2014-ben átadott debreceni Nagyerdei Stadionról van szó. Alig egyéves az emlék: a valamivel több mint húszezer fő befogadására képes stadion avatása után is „ünnepi hangulat” uralkodott a városban. Aztán beköszöntöttek a szürke szombatok és vasárnapok az NB I-es meccsekkel, amelyekre jóformán a kutya sem volt kíváncsi: a DVSC hazai mérkőzéseit 2014 őszén átlagosan 3598 néző tekintette meg a helyszí-

nen, ami a kapacitás 17,7 százalékos kihasználtságát jelenti (Forrás: www.transfermarkt.de). Vagyis minden ötödik széken ült egy ember. Csak-hogy Szegedi Péter nem a közelmúlt-ról, hanem a régmúltról ír, a stadiont, amelyben a *Debrecen* című lap beszámolója szerint „a közönség elveszett a hatalmas nézőtérén”, 1934 júniusában avatták fel. A kötetet végigolvasva az lehet a benyomásunk, hogy ebben az országban (és Debrecenben) semmi sem változik.

Mielőtt azonban rátérnénk ennek az állításnak a kifejtésére, lássuk, hogyan épül fel a könyv. Szegedi Péter az általa tárgyalt időszakon (1902–1944) belül is elkülönít négy, egymástól eltérő jellegű ciklust. Külön elemzi a debreceni futball születésének éveit (1902–1919), az első világháború utáni zűrzavaros periódust (1919–1926), a profizmus bevezetése utáni érat (1926–1935), valamint az „irányított futballként” fémjelzett időszakot (1935–1944). Az egyes korszakokon belül is kötött a tárgyalásmód struktúrája: Szegedi bemutatja 1. az adott időszak futballjának jellegzetességeit; 2. a debreceni sportklubok társadalmi beágyazottságát; 3. a versengő egyesületek közötti konfliktusokat, valamint 4. az erőszakos jelenségeket. A *Riválisok* szerzője a szélesebb közönségnek szánta könyvét, ennek megfelelően a *Futballmező* című tanulmányát (amely többek között a kötet szociológiaelméleti kontextusát is tárgyalja) a mellékletben helyezte el. Itt szerepel még egy hatvanoldalas adattár is, amely a vizsgált időszak (1902–1944) hihetetlenül részletes statisztikáit tartalmazza. Böngészhetjük a Bocskai és a DVSC NB I-es mérkőzéseinek eredményeit, a Bocskai nemzetközi mérkőzéseinek listáját, a játékosok adatbázisát és a debreceni futballklubok elnökségi tagjainak névsorát. A kötet kiindulópontja, hogy a sport – különösen a futball – nemcsak alantásnak tekintett szórakozás, hanem a társadalom ugyanolyan „komoly” tudományos vizsgálatokra alkalmas nyújtó területe, mint a kultúra, a vallás és a többi. A *Riválisokat* olvasva akár azt is megkockáztathatjuk, hogy a futball világában lezajló folyamatokból következtethetünk arra, mi jellemzi

egy ország társadalmi klímáját és politikai rendszerét.

Persze Szegedi könyvének tárgya elsősorban az, amit az alcíme ígér: *Debrecen futballtársadalma a 20. század első felében*. A futball hőskorának abszurd történeteire jól illeszkedő tény, hogy az első, 1899-ben alapított debreceni focicsapatnak Ady Endre is tagja volt (így mindjárt érthetőbb a magyar irodalmárok mindenkorai vonzódása a futballhoz). A futball intézményesülése hamar leképezte a társadalmi szerkezetet. A kezdetben hegemon szerepű Debreceni Torna Egylet (DTE) vezetőségében a város református és zsidó elitjének tagjai tömörültek, a politikai hatalmat gyakorló Szabadelvű Párt képviselőivel együtt. S bár a korszak másik futballklubja, a MÁV javítóüzemének dolgozói által létrehozott Debreceni Vasutas Sport Club (DVSC) tagságát főleg nem debreceni születésű, sok esetben nem is magyar származású, katolikus és főként jobboldali kiegészítenciák alkották, a két klub között komolyabb feszültség nem alakult ki. Igazi ellenfélnek ekkoriban a nagyváradi futballcsapat számított, s ugyancsak a kor viszonyait jellemzi, hogy egy fölényes nagyváradi győzelmet (4:1) hozó mérkőzés után a DVSC vezetői azzal vádolták meg a nagyváradiakat, hogy csapatukban nemcsak helyi játékosok, hanem „idegenlégiósok” is szerephez jutottak. Így is volt, a váradiak „pesti” játékosai gyakran ugyanazzal a vonattal érkeztek meg Nagyváradra, amelyiken a debreceni futballisták utaztak.

Az első világháború elvesztése és a trianoni határmódosítások traumája elérte a futballt is. A klubok közötti ellentétek kiéleződtek, színre lépett a Debreceni Egyetemi Atlétikai Club (DEAC), amelynek ideológiájában a kezdetektől a kulcsszerepet kaptak olyan fogalmak, mint a revízió vagy az antiszemitizmus. Nem véletlen, hogy a klub megalakulása után tizenkét nappal lejátszott mérkőzésen a csapat egyik tagja „Le a zsidókkal!” felkiáltással lépett pályára. S bár a társadalmi összetételük miatt erősödtek az ideológiai törésvonalak a klubok között, a képlet mégsem volt színtiszta. A DTE az asszimiláns zsidóságot képviselte, az újonnan alakult

Debreceni Kereskedelmi Alkalmazottak Sport Egyesülete (DKASE) pedig a cionista irányzattal szimpatizált. A DVSC a világháború után megerősödött, és elszigetelt gyári klubból államilag támogatott, kiemelt egyesületté vált. Vezetésében többségben voltak a katolikus, jobboldali személyiségek, ugyanakkor a MÁV-dolgozóknak a Tanácsköztársaság idején tanúsított ellentmondásos magatartása miatt ez az ideológiai kötelek nem számított olyan erősnek, mint amennyire az volt a DEAC-nál. S miközben a politikai és felekezeti ellentétek kiéleződtek, a lelátókon valamelyest normalizálódott a helyzet. A kezdeti években rendszeresebbek voltak a tömegverekedések, időnként a fokos és a bajonett is előkerült. A helyzet kiéleződését mutatja, hogy 1920 decemberében a futballszövetség egy hónapos meccstilalmat volt kénytelen elrendelni Budapesten. A húszas évek közepére aztán egy szövetségi döntést (amely szerint a rendért a szervező csapat felel) követően az erőszakos esetek száma jelentősen csökkent.

A következő határvonalat a profizmus bevezetése jelentette a magyar futballban. 1926. július 31-én megalakult a Bocskai, amely debreceni válogatottként képviselte a várost. A csapat elnökségi tagjai közé szinte minden debreceni futballklub delegált tagokat, a klubigazgató pedig egy budapesti cionista klub, a VAC képviselője lett. A Bocskait támogatta a város vezetése, ennek köszönhetően adták át 1934-ben a Nagyerdei Stadiont. A profizmus bevezetésével csökkent az amatőr klubok jelentősége, Debrecenben is elveszítették legjobb játékosait és nézőtáborukat. Ekkortájt erősödött fel a profi–amatőr ellentét, politikai színezettel: a szélsőjobb elutasította a professzionális futball modelljét, a tiszta sport eszméjéhez ragaszkodó radikálisok a futballt is a népnevelés eszközének tekintették. S aki értetlenül szemléli a futballban ma is tapintható Budapest–vidék ellentétet, annak érdemes felütnie Szegedi könyvének vonatkozó oldalait. A harmincas években a Magyar Labdarúgó-szövetség – a fővárosi klubok vezetőinek hathatós támogatásával – olykor hajmeresztő eszközökhöz

folyamodott, hogy megvédje a budapesti csapatok privilégiumait a vidékiektől. De minden viszonylagos, és függ a társadalmi-politikai változásoktól is: Debrecen sokáig regionális szinten alárendelt helyzetben volt a szomszédos Nagyváradhoz képest, ám a Partium elcsatolása után kerületi központtá vált, s a vezetők Nyíregyházával szemben „pesties” trükköket engedtek meg maguknak. Később aztán az MLSZ is elveszítette irányító szerepét, 1939-ben a jobbra tolódó politikai rezsim hatósági biztost nevezett ki a futballszövetség élére. A profi csapatok helyzete ellehetetlenült, a klubokat „árjásították”, s végül 1944-ben az MLSZ hivatalosan is megszüntette a profizmust Magyarországon.

A debreceni futball története nemcsak pontosan jellemzi egy adott korszak kelet-európai futballkultúráját, hanem számos olyan jellegzetességet is feltár, amelyek folyamatosan újratermelődnék ezekben a társadalmakban. Bár a millennium éveit követően a futball még sportberuházásokat ösztönzött, az első világháború és a gazdasági világválság visszavetette a fejlődést. A profi futballt a hazai kereslet valójában sosem lett volna képes eltartani, a harmincas években a magyar klubok kizárólag a külföldi túrákból származó bevételeknek köszönhették túlélésüket. A Bocskai másfél évtized alatt harmincöt túrán vett részt, s a könyv adatai szerint 275 mérkőzést játszott. Utólag egészen komikusnak tűnik, hogy a Bocskai utolsó, 1939-es túrájának helyszínén, Albániában a magyar futballisták Zogu király előtt is pályára léptek volna. Csakhogy az utazás elmaradt, mert az olasz hadsereg elfoglalta Albániát. Egy évvel később aztán vége lett a Bocskainak is: a klubot tetemes köztartozásai miatt a belügyminisztérium feloszlatta.

Semmivel sem volt jobb a helyzet a magyar futballban a rendszer-váltás után, amikor a szövetség ismét megpróbálta professzionális alapokra helyezni a labdarúgást. Hamar kaotikus viszonyok keletkeztek mindenütt, a profi futball szerencselovagok játézóterévé vált. A klubok még a kétezres években is bolhapiacot idézve adogatták egymás között az NB

I-es indulásra jogosító licenceket: a 2004/05-ös szezonban például a Diósgyőr a Balaton FC, a Pápa pedig a Lombard Haladás jogán indulhatott az első osztályban. A futballabszurd mementói pedig az üresen álló stadionok, amelyek ott porlanak a magyar puszták közepén (Akasztó) vagy a Duna mentén (Dunaújváros).

Alapvetően a játékosok helyzete sem változott meg az elmúlt száz évben. Az élvonalbeli magyar futballisták életszínvonalára mindig meghaladta az átlagot, de a focisták folyamatosan méltatlan helyzetbe kényszerültek. Az elmúlt évtizedekben számos NB I-es klub ment csődbe, és ma talán egyetlen olyan futballklub sem akad Magyarországon, amely a rendszerváltás óta folyamatosan és időben ki tudta volna fizetni a játékosait, a focisták állandó kiszolgáltatottságban léteztek. Ez azonban a két világháború között sem volt másként: a Bocskai profi játékosai között akadtak, akik a legnagyobb sikerek idején is szikvízgyártócéget alapítottak vagy éppen malacokat neveltek. A legszomorúbb mégis Markos Imre története. A futballista 240 NB I-es mérkőzésen lépett pályára a Bocskai színeiben, amivel klubrekordernek számított. Mégis elhagyta a klubot, mert nem véglegesítették villanyóra-leolvasói állásában, amely legalább fix nyugdíjjal kecsegtette. Inkább a francia Reimsbe igazolt, ahol a magyarországi fizetésének tizszeresét kereste meg.

A gazdasági folyamatok mellett szembetűnők a politikai analógiák is. A trianoni döntést követően a sport (és a futball) szerepe felértékelődött, a hivatalos ideológia számára rendszeres hivatkozássá vált. „Ha azt akarjuk, hogy Magyarország ismét nagy és erős legyen, erős, a fájdalmakat könnyen elviselő emberekre van szükségünk, ezt pedig [...] a trianoni béke által ránk szabott szűk korlátok között csak a sporttal tudjuk elérni” (88. old.) – idézi a szerző a DEAC főtitkárának 1926-ban elhangzott szavait. De ez a toposz olyannyira eleven volt, hogy még a zsidó alapítású DKASE vezetői is „nemzeti retorikával” próbáltak támogatást szerezni maguknak 1925-ben: „A serdülő ifjúságot [elvontuk] a kávé-

házak, korcsmák testet-lelket öló levegőjéből, kivittük az Isten szabad levegőjére és a test edzése által a lelkét is úgy formáltuk és formáljuk át, hogy önmagától kényszerül józan, hazafias gondolkodású hasznos polgárává válni megcsönkített hazánknak.” (164. old.) Az előbbi szöveg modern verzióját hallhattuk már Csank Jánostól (aki gyakorta beszél a futballutánpótlás kapcsán a plázák elszívó erejéről) és Orbán Viktortól is (lásd: „romkocsmákban merengő bölcsesek”). A testnevelés fontossága az országot 2010 óta irányító Orbán Viktornál kezdetektől fogva hangsúlyos. A miniszterelnök rendszeresen beszél a sport „jellemformáló erejéről”, s kormányának egyik első intézkedése volt a mindennapos testnevelés bevezetése az általános iskolákban. „Sikeres, erős országhoz egészséges emberek kellenek” – mondta erről az MTK 125. születésnapján elhangzott beszédében, amelyben elsősorban a tömegsport szerepét emelte ki. (www.youtube.com/watch?v=Mwn6z_3wFjE)

A jelenlegi futballmodell tehát – szakítva a Horthy-korszakra jellemző romantikus professzionalizmusellenességgel – a harmincas évek revizionista, a testkultuszt előtérbe helyező retorikáját vegyíti a szocializmus állami támogatásra épülő gyakorlatával. Így épülnek egyre-másra a stadionok Magyarországon, igaz, egyelőre konganak az ürességtől. S miközben a nagyerdei egy szakmai zsűri szavazatai alapján a világ negyedik legjobb stadionja lett a tavaly átadottak között (www.origo.hu/sport/magyarfoci/20150220-negyedik-a-nagyerdei-stadion-a-vilag-tavaly-atadott-arenai-kozott.html), létrejöhetett egy olyan színvonalas kötet, mint a *Riválisok*, amely a címlap tanúsága szerint a Nagyerdei Stadion 2014-es avatójára jelent meg. A felhőtlen örömhöz már csak egy dolog hiányzik: a jó futball.

Kőváry Zoltán: Pszichobiográfia

TÖRTÉNET, ELMÉLET, MÓDSZERTAN ÉS ALKALMAZÁS

Oriols és Társai, Bp., 2014., 260 old., 3570 Ft

A kérdést, hogy ki a hitelesebb narrátora életünknek, mi magunk, életrajzírónk, pszichoterapeutánk vagy száz évvel később születő pszichobiográfusunk, nehéz megválaszolni. A problémát a nemrég tragikus hirtelenséggel elhunyt Tengelyi László is boncasztalra vonta, arról beszélve, hogy az életünknek vagy legalább életünk történetének szerzői vagy csupán társszerzői vagyunk-e, s ennek milyen következményei vannak identitásunkra, választásainkra, felelősségünkre, bűneinkre nézve. Nos, akár hiszünk, akár nem abban, hogy ezekre a kérdésekre van kitüntetetten érvényes válasz, ha érdeklődünk a téma iránt, akkor Kőváry Zoltán 2014 második felében megjelent könyve jelentős adalékot kínál a probléma tanulmányozásához.

Kőváry Zoltán második monográfiája logikus folytatása 2012-ben megjelent, doktori disszertációból kinőtt könyvének, amely a *Kreativitás és személyiség. A mélylélektani alkotáselméletről a pszichobiográfiai kutatásig* címet viseli. A szerző huszú évek óta foglalkozik az alkotás, alkotói életút, művészetpszichológia és klinikai pszichológia találkozási pontjainak feltárásával. Kőváry bölcsész végzettségű gyakorló terapeuta, maga is alkotóművész, a *The Trousers* zenekar frontembere, így mind alkotói, mind alkotásesztétikai, mind pedig alkotás-lélektani kérdésekben igen járatos.

Jelen könyve a pszichobiográfiai megközelítés legátfogóbb magyar nyelvű corpora, amely nagyon alaposan, sok oldalról: történeti, módszertani, kritikai közelítéssel nyúl tárgyához. De mit is takar a címben szereplő, talán bonyolultnak tetsző szóösszetétel: pszichobiográfia? Jelenzően híres, paradigmátikus személyek élettörténetének tudományos,

KISS TIBOR NOÉ